

THY 5029 Store Torv – Thisted

Prøvegravning januar 2007

Bygherrerapport

Museet for Thy og Vester Hanherred, Charlotte Boje Hilligsø Andersen

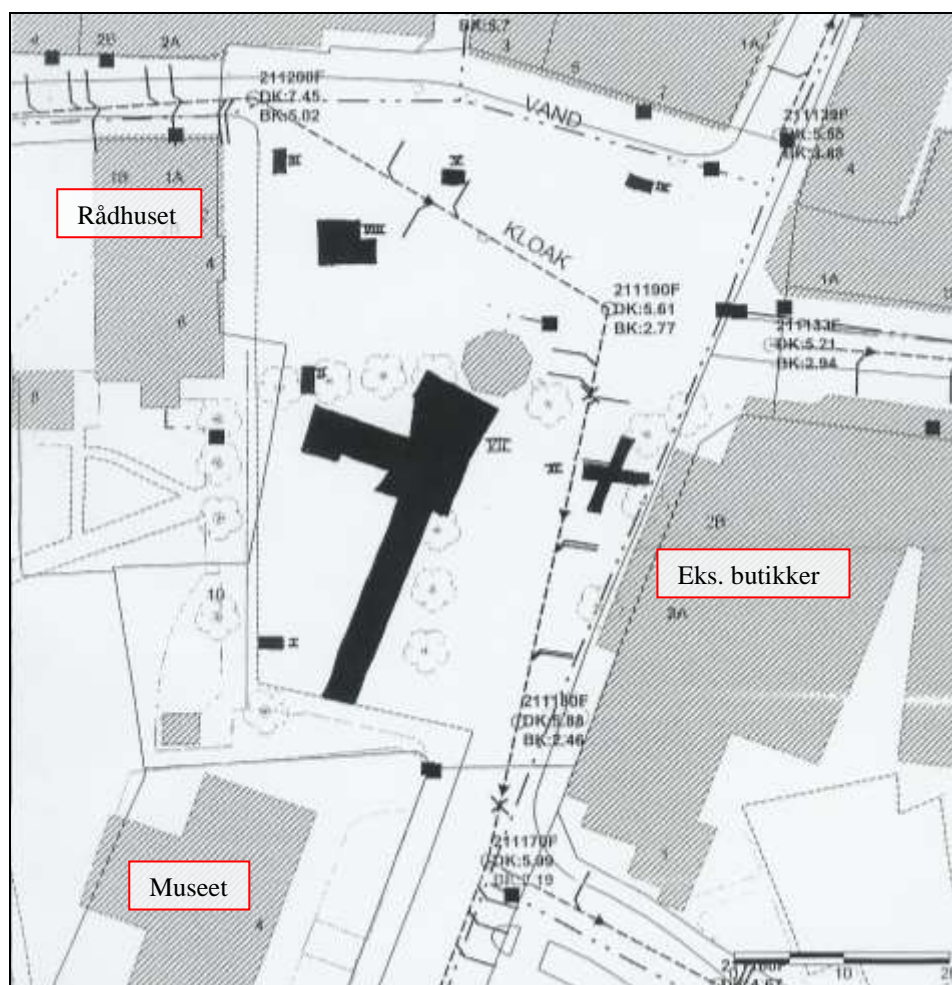
Baggrund for undersøgelsen

I forbindelse med etablering af parkeringskælder under Store Torv i Thisted er der foretaget arkæologiske prøvegravninger i perioden fra 3. til 5. januar og fra 17. til 30. januar 2007.

Forud for prøvegravningen var givet forslag til placering af seks mindre felter på 1 x 2 meter. Under gravearbejdet blev antallet af felter forøget til otte, og enkelte af felterne blev udvidet undervejs. På den sydlige del af torvet blev et større areal undersøgt i perioden fra 17. januar. Felternes reelle placering og udstrækning ses på figur 1.

Byggeriet af parkeringskælder sker i tilknytning til etablering af et stort indkøbscenter – I.P.

Jacobsen Centeret – ved østsiden af Store Torv og syd for Storegade. En privat bygherre står bag projektet, men da kommunen ejer Store Torv, har de betalt de arkæologiske undersøgelser på torvet.

Figur 1. Plan over prøvelfelterne på Store Torv, nummereret fra I til VIII. Nedkopieret version - målestoksforhold, jf. linealen i nederste højre hjørne.

Topografi og undergrund

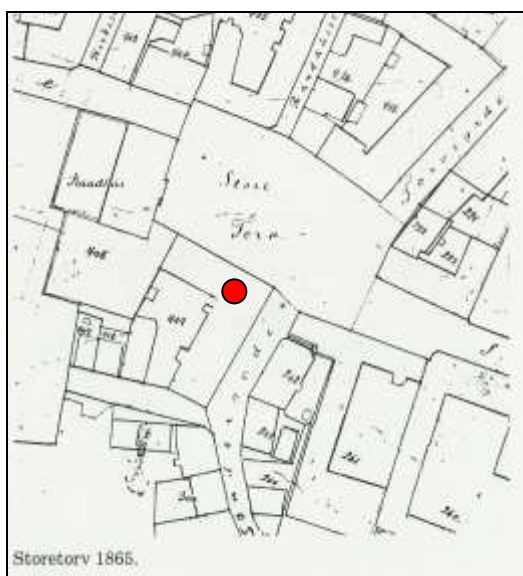
Store Torv har haft sin nuværende form siden 1937, hvor den sidste større regulering fandt sted. På det tidspunkt nedrev man Brinkmanns ejendom, der lå tæt syd for rådhuset i vest-østlig retning og med en tilbygning i en vinkel mod syd. Kortet figur 2 viser gårdens beliggenhed, mens gamle billeder viser bygningernes udseende (jævnfør appendix). Efter nedrivningen blev torvet asfalteret, og der blev plads til bilerne. Senere er torvet splittet op i en parkeringsplads og en åben torveplads for fodgængere. Kongestatuens blev også i 1937 flyttet til sin nuværende plads fra en placering foran indgangen til rådhuset (se felt VIII). ”Det gamle rådhus” blev bygget i 1853 som erstatning for et mindre rådhus, der i 1803 blev bygget længere inde på torvet.

Undergrunden i Thisted By består af kridt, og der var i felterne stor forskel på, hvor dybt det uforstyrrede kridt blev påtruffet. Der, hvor der ikke var bygningsrester, nåede vi kridtet umiddelbart under asfalt og stabilgrus længst mod vest, mens det lå op til 90 cm under overfladen længst mod nordøst på torvet, ud for Synoptik. Denne forskel afspejler det naturlige terrænfald, der er fra kirkegården mod øst ned til havnen. En del af bebyggelsen øst for Store Torv ligger således på sand og påfyldt materiale over kridtet. På den sydlige del af torvet, hvor der var bygningsrester bevaret, varierede koten på uforstyrret undergrund naturligvis.

Fremgangsmåde og metode

Prøvefelterne blev gravet med rendegraver, der sammen med mandskab blev stillet til rådighed af Teknisk Forvaltning ved Ny Thisted Kommune. Efterfølgende blev de bevarede bygningsrester og lag undersøgt manuelt og dokumenteret. Felter uden resultater af arkæologisk interesse blev tildækket igen umiddelbart efter beskrivelse og fotografering samt indmåling. Der blev lavet mere grundige undersøgelser i felt VII.

Den arkæologiske undersøgelse blev foretaget af beretningens forfatter med lejlighedsvis hjælp af museumsassistent Michael Vandet.

Figur 2. Store Torv 1865 - og 2006 med angivelse af parkeringskælderens udstrækning.

På 1865 kortet ses Brinkmanns ejendom (markeret med rød prik) syd for Store Torv og øst for denne Søndergade. Brinkmanns ejendom, som den er markeret på kortet, svarer temmelig nøje til de anlæg, der blev afdækket ved den arkæologiske undersøgelse (jævnfør felt VII, se også kort og billeder i appendix nedenfor). Bebyggelsen øst for Søndergade havde facader, som nu ligger under det østligste af torvet (jævnfør observationer i felt VI).

Undersøgelsens resultater

På den del af Store Torv, der i dag henligger som åben plads foran rådhuset, var der ikke bevaret anlæg af arkæologisk interesse. Dette skyldes formentlig afgravninger og planeringer gennem tiden. Således viste felterne III, IV, V og VIII kun brudstykker af ældre brolægninger, som formentlig ikke var mere end 100 år gamle. Som nævnt ovenfor, fremgik det, at den naturlige undergrund har et terrænfald mod øst, således at der var opfyld over kridtet i felterne længst mod øst. Foran indgangen til rådhuset (felt VIII) var der spor af fundamentet til kongestatuen, der stod her fra 1910 til 1937.

I felterne på den sydlige del af torvet, hvor der i dag er parkeringspladser, var der derimod bevaret forskellige former for murværk. Dog var der negative resultater i felt I og II længst mod vest, hvor vi påtraf urørt kridtundergrund umiddelbart under asfalt og stabiliseringslag.

Felt VI udenfor Parfumeri Yde rummede rester af det såkaldte Kielsgård, der tidligere lå her øst for torvet. Bygningen var repræsenteret ved en 1½ sten tyk mur af gule tegl, der var orienteret i nord-sydlig retning. Muren har sandsynligvis dannet facaden mod vest. Bag muren var spor efter kælder. Bebyggelsens facade er således trukket tilbage i forhold til den oprindelige. Der var ikke bevaret spor af gaden, der har ligget vest for Kielsgård; gaden hed tidligere Søndergade.

Figur 3. Felt VI set fra syd. Teglstensmuren i 1½ stens tykkelse og til højre for denne kælderopfyld.

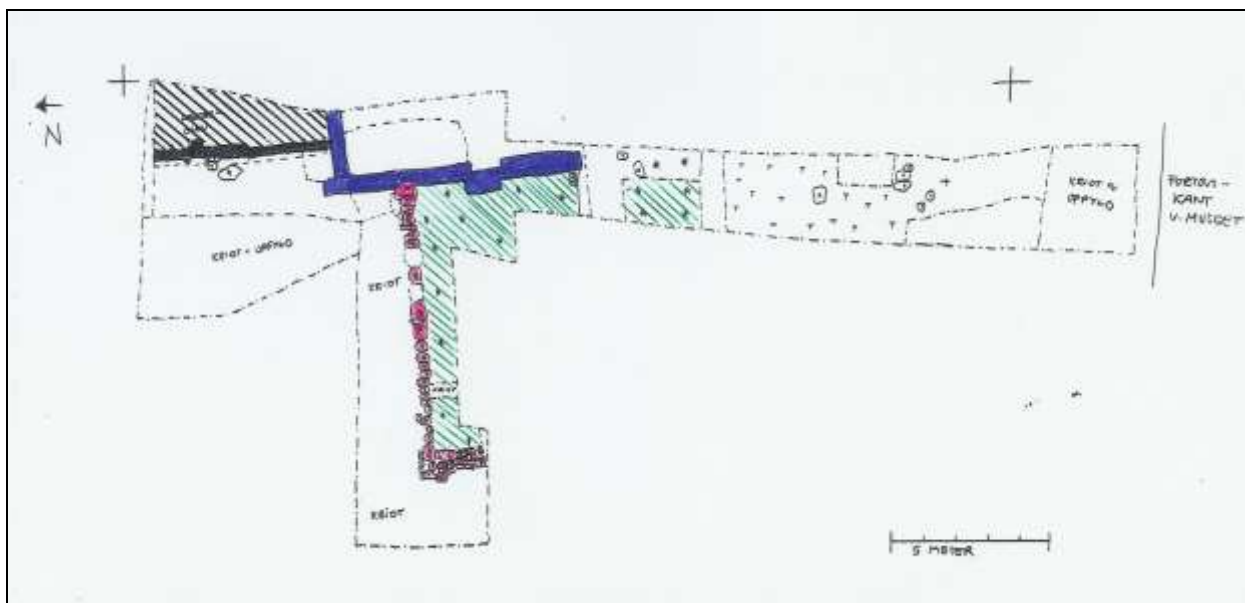
På den del af Store Torv, der anvendes som parkeringsplads, placeredes felt VII. Feltet blev udvidet betragteligt undervejs, så et bred tværsnit af pladsen blev undersøgt. Feltudvidelsen var begrundet af de bygningsrester, der fremkom under asfalten allerede, da den første del af feltet blev anlagt tæt syd for pølsevognen.

De afdækkede murforløb, brolægninger og opfyldte kældre stammer fra Brinkmanns gård, der blev nedrevet i 1937, men vi kender ikke dateringen for bygningernes opførelse, som må ligge i 1700- eller 1800-tallet. Der var ikke spor af aktiviteter, som var ældre end disse bygninger. Sandsynligvis er levn af eventuelle ældre aktiviteter fjernet ved anlæggelsen af de undersøgte bygninger.

Under afrømning med maskine fremkom murforløb. Den afgravede fyld var primært stabiliseringslag under asfalten samt murbrokker og andet affald fra nedrivning af bygningerne. Lagene vidnede om, at man i 1936/37 havde foretaget en planering ved dels at fjerne bygningsrester over jordniveau, dels at fylde huller og kældre op med nedrevne bygningsmateriale m.m. Under fylden var der undergrund (kridt), der hvor der ikke var bygningsrester.

Figur 4. Felt VII, det første felt, set fra syd. Til venstre i billede toppen af kældermuren (murens forløb markeret med tommestokken) og til højre for den kælderfyld med mange, store murbrokker. Til højre i feltet et fjernvarmerør.

Figur 5. Farvelagt opmåling af felt VII. Kampestensfundamentet, der er det ældste anlæg i feltet, er farvet rødt. Brostensbelægningen, der har dannet gårdsplads er markeret med grøn skravering. Teglstensmurene er blå og sorte – den sorte mur er den yngste kældermur, og det tilhørende gulv er markeret med sort skravering. T-signaturene til højre på tegningen er teglstenslag eller -brolægning. Flader uden signaturer er kridtundergrund.

Ældste murforløb var et øst-vestgående kampestensfundament (markeret med rødt på figur 5), som lå vestligst i feltet. Det bestod dels af en enkelt række mindre og større kampesten, dels længst mod

øst og i den vestligste del af kampestenen i flere skifter (se figur 6). Længst mod vest dannede fundamentet et hjørne med en mur, der gik mod syd. Ydersiden af fundamentet havde et ret jævnt forløb, og nogle steder var der bevaret kalkmørtel fra en pudsning, så man ikke har kunnet se overgang mellem soklen og selve muren. Indersiden (nordsiden og vestsiden ved hjørnet) stod mere ujævn og har været under gulvniveau. Der var ikke bevaret kulturlag, der kunne opfattes som hørende til gulv eller lignende inde i huset; gulvniveauet må have ligget højere og er ikke bevaret. Der var altså ikke kælder i den vestlige del af det hus, der lå med facade ud mod torvet. Fundamentet var ældre end den teglstensmur, der sluttede sig op mod østsiden af det og var bygget uden om (blå signatur på figur 5). Der var ingen daterende fund, men fundamentet menes at være den ældste del af købmandsgården og foreslås dateret til 1700-tallet. På ydersiden, dvs. syd for fundamentet lå en brolægning af mindre kampestenen i et meget jævnt og velbevaret lag. Brolægningen lå helt op mod fundamentstenene og tolkes som belægning på gårdspladsen. Det var tydeligt, at brolægningen var lagt direkte på kridtet; dermed må ældre kulturlag og den oprindelige overflade være gravet væk ved anlæggelsen af brolægningen.

Figur 6. Foto af kampestensfundament og brolægning. Set fra vest. På det store billede ses kampestensfundamentet og hjørnet med muren, der går mod syd. Til højre for fundamentet ses brolægningen, der har dannet gårdsplads. På billedet til højre er dele af den vestligste del af muren pillet ned. Profilen viser bygge- og nedbrydningslag omkring muren og mere urørte lag til højre (inde i huset).

I den østlige del af feltet var teglstensmure af forskellig karakter og alder. Længst mod nord var en 1 stens tyk mur af gule tegl bevaret i ca. 1,40 m højde (toppen undersøgt i det oprindelige felt – se figur 7). Muren var pudset på østsiden, og bag pudset var stenene bestrøget med tjære. Muren havde dannet vestmur i en kælder i bygningskompleksets nordøstlige hjørne. Lagene inden for muren bestod af murbrokker og mørtel, der tolkes som opfyld i kælderen.

Figur 7. Kældermuren set fra sydøst. Murens inderside var dækket af puds. Ved bunden af muren var spor af et støbt gulv. I profilen over muren ses tydeligt skellet mellem undergrundskridt og opgravet fyld.

Figur 8. Teglstensmure. Billedet til venstre viser forbindelsesmuren mellem kældermur (muren forrest til venstre i billedet) og den tykke nord-sydgående mur (øverst til højre i billedet), set fra nord. Det ses her, at muren er tilpasset, så dens bundniveau falder mod øst, hvor muren skal indgå i kælderen. Billedet til højre viser den nord-sydgående mur (set fra nordøst), der støder op til kampestensfundamentet. Muren var her kun max. seks skifter høj, og dermed ses det, at der ikke var kælder i denne del af bygningen.

Mod syd stødte kældermuren op mod en tykkere mur i øst-vestgående retning. Muren – der var ældre end ovennævnte kældermur, men dannede hjørne med den - var pudset ligesom kældermuren, og den formodes at have udgjort sydmur i kælderrummet. Da hele kælderrummet ikke blev tømt for fyld, blev murens bevarede højde ikke erkendt. Men vest for hjørnet mellem de to kældermure var muren kun bevaret i ringe højde (se figur 8, til venstre).

Denne mur havde med et hjørne forbindelse til en lidt tykkere mur, der havde et nord-sydligt forløb (markeret med blå på figur 5, se også figur 8, til højre), og som var bygget op mod det ovenfor nævnte kampestensfundament. Muren var af røde tegl og to sten tyk. Muren var kun bevaret i få skifter, hvoraf de nederste var trukket lidt ud som sokkel. Muren har ikke dannet kælder men

udgjort vestmur i gårdens østfløj. Som nævnt dannede muren hjørne med kampestensfundamentet, og op mod dette hjørne og op mod muren lå samme brolægning, der gik op mod kampestensfundamentet, og som har dannet gårdsplads.

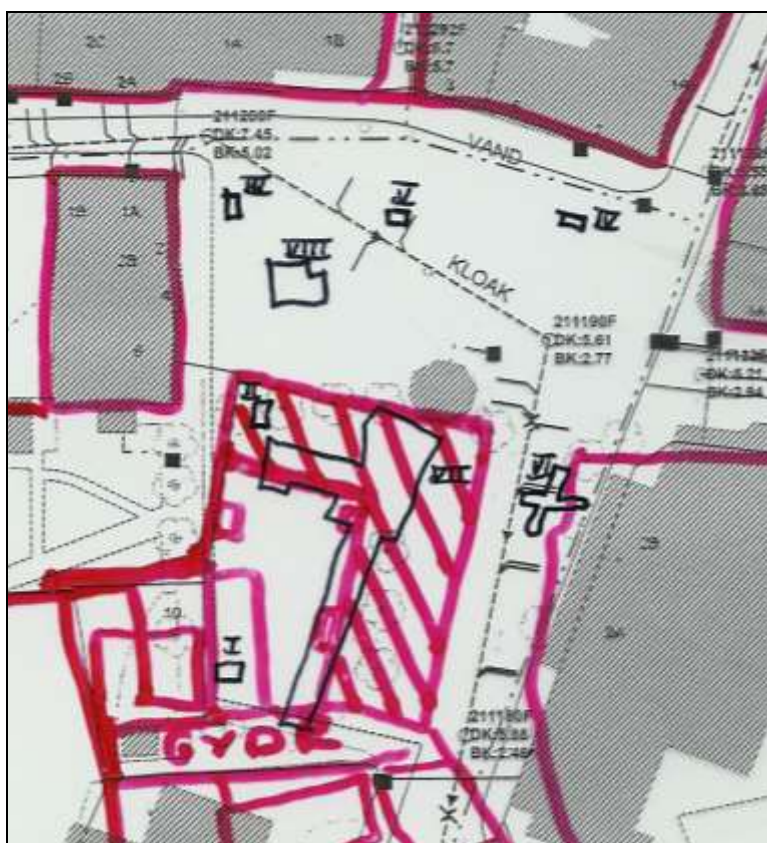
Konklusion omkring de bevarede anlæg og kulturlag.

De bevarede bygningsrester i feltet og på torvet som helhed var ikke ældre end 1700-tallet. De kan med stor sandsynlighed jævnføres med det, vi kender til Brinkmanns ejendom, jævnfør nedenstående appendix. De afdækkede murforløb stammer således fra gårdens nordfløj (der havde facade ud mod Store Torv og kælder i den østlige halvdel) og fra gårdens østfløj (der dannede hjørne med nordfløjen og havde facade ud mod den tidligere Søndergade) samt fra den brolagte gårdsplads, der lå bag bygningerne (se figur 9 og 13).

Udgravningerne har suppleret den viden, vi allerede havde om ejendommen, men på grund af den ringe alder var der ikke argumenter for at gennemføre yderligere udgravninger.

Ingen ældre kulturlag eller anlæg var bevaret i feltet, og det kunne se ud som om, eventuelle spor af ældre aktiviteter var gravet væk forud for anlæggelsen af de udgravede bygningsrester (f.eks. var der ingen ældre kulturlag under brolægningen). Dette bekræfter indtrykket af, at området har været reguleret og planeret ad flere omgange gennem tiden. Dertil kommer yngre forstyrrelser og ledningsarbejder.

Disse observationer lå til grund for, at Store Torv kunne frigives efter de gennemførte undersøgelser.

Figur 9. Brinkmanns gård. Sammentegning af 1865 matrikel og et nyt bykort med markering af udgravningsfelterne. Brinkmanns gård er markeret med rød skravering, og husfacaderne i 1865 er angivet med rød streg. Det ses, hvordan de fremgravede murforløb (figur 5) svarer temmelig nøje til gårdens placering.

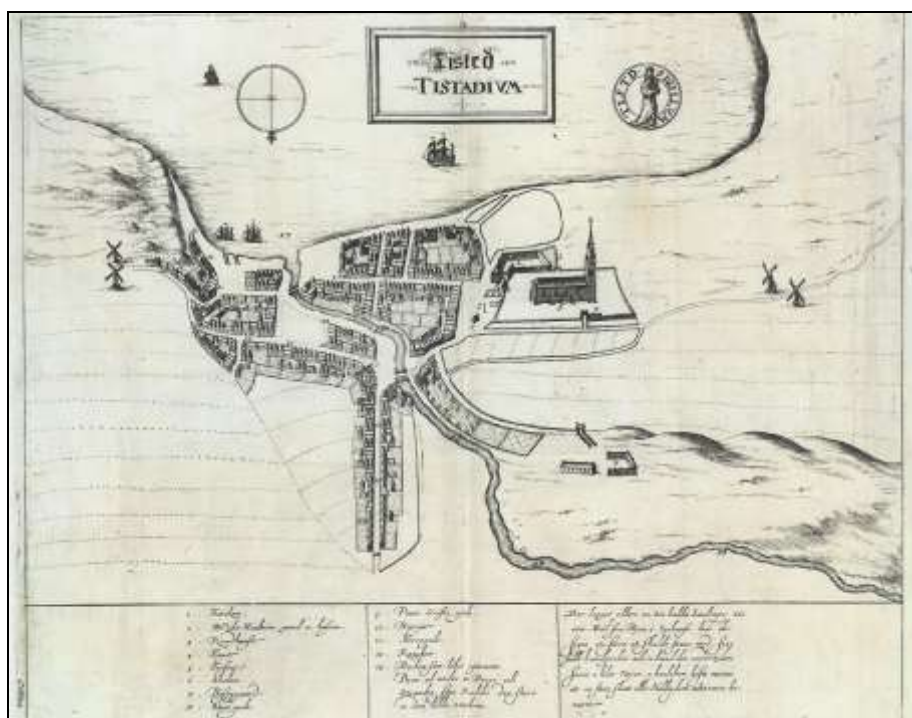
Appendix Uddrag af Store Torvs Historie

Thisted nævnes i kilder første gang i 1367 og fik rettigheder som købstad 1524. Ældste kendte gadenavne er Storegade og Nørregade, der nævnes i kirkeregnskaber fra 1597 og 1652. Thistedes ældste bebyggelse grupperede sig omkring Storegade. Åen udgjorde grænsen mod nord og øst, og der var broer ved udløbet (Korsgade/Håndværkertorv) og ved Lilletorv. Mod syd afgrænsedes byen af fjorden og mod vest af kirken og kirkegården. Store Torv blev måske benyttet som markedsplads eller fælled. Der lå store gårde ved den vestlige del af Storegade. Sidst i middelalderen fik byen form som karré-bebyggelse, som findes på Resens kort. Kirken blev bygget om omkring 1500.

Vi har kendskab til fem rådhus:

- 1546 Chr. D. 3. skænker byen et gildeshus, lidt øst for kirken (ses på Resens kort).
- 1716 Rådhuset var i dårlig stand. Der blev købt et hus i Østergade.
- 1746 Rådhuset opgivet og et nyt bygget på en havegrund ved Store Torv.
- 1803 Rådhuset forfaldent og det blev nedbrudt. Et nyt opført foran det nuværende rådhus.
- 1853 Rådhuset revet ned og det nuværende rådhus opført

Nedenstående kort og billeder viser bebyggelsens udvikling på Store Torv

Figur 10. Resens kort over Thisted fra 1677, byen ses fra nord. Der ses en åben plads øst for kirken. Ved vestsiden af torvet ligger Rådhuset og foran det Tinget – en åben, afgrænset plads. Der er lukkede husfacader på østsiden og karreen Storegade-Søndergade/Jernbanegade. Mod syd ”Sal(ig). Peder Madsens gård og have” (han døde 1670 var ridefoged til Ørum og indvåner og tolder i Thisted). Han havde giftet sig med præstens enke, som ejede gården, gårdens datering kendes ikke. Peder Madsens gård og Brinkmanns gård ser ud til at have nogenlunde identisk beliggenhed. På yngre kort genfindes torv, rådhus og den store gård syd for torvet.’

Ved udgravningerne fandtes ikke bygningsrester, der med sikkerhed kunne føres tilbage til 1600-tallet.

Figur 11. Store Torv i 1860'erne. Til venstre i billedet ses Brinkmanns ejendom før ombygningen. J.G. Brinkmann giftede sig i 1829 med enken i købmandsgården – der altså var bygget før 1829.

Figur 12. Brinkmanns ejendom ved Store Torv omkring 1900. Den afbildede bygning regnes som en videreførelse af gamle gårde syd for torvet, som kan genfindes på ældre kort og helt tilbage til Resens Atlas fra 1670'erne. Gården på billedet fik sin form i 1886 ved en ombygning af facaderne. Ifølge kilderne har bygningen langs med Søndergade (til venstre i billedet) haft høj kælder. I bagbygningerne var der lagerfaciliteter og gården havde også en systue. Gården rummede i 100 år en manufakturhandel. (Fra Knud Holch Andersen m.fl.: ”Torvene. Huse og mennesker i Thisted o. 1900” udgivet af forlaget Knakken 1992, s.23)

Figur 13. Brinkmanns gård set fra bagsiden, med rådhuset til venstre i billedet. Ifølge nedennævnte bog gravede man ved nedrivningen af Brinkmanns ejendom tilstrækkeligt i ruinerne til at finde spor af de helt gamle bygninger men ikke nok til at udrede gårdens bygningshistorie. (Fra Knud Holch Andersen m.fl.: ”Torvene. Huse og mennesker i Thisted o. 1900” udgivet af forlaget Knakken 1992, s.24). Billedet svarer ganske godt med de afdækkede bygningsrester i 2007.

Figur 14. Brinkmanns gård under nedbrydning i 1937.

Figur 15. Gammelt murværk frilagt og fotograferet under nedrivningen af Brinkmanns ejendom. Blev ikke genfundet 2007.